

Hoewel de stedenbouwkundige zijn opdrachtgevers vaak om een heldere omschrijving van doelstelling, plannen en positie vraagt, is het eigen vak allerm minst duidelijk. De stedenbouw wordt niet langer gezien als autonoom vakgebied en heeft veel terrein verloren aan andere disciplines. Ook de opdrachtgever is steeds minder eenduidig: naast de overheid zijn er tal van marktpartijen en sociaal-maatschappelijke organisaties bijgekomen. Wat is de betekenis van de stedenbouwkundige in dit krachtenveld? BVR biedt een zelfreflectie.

De stedenbouwkundige als waakhond

Hilde Blank,
Ad de Bont,
Hansje van Douwen en
Judith van Hees
BVR
Hilde.Blank@bvr.nl,
Ad.deBont@bvr.nl,
Hansje.vanDouwen@bvr.nl,
Judith.vanHees@bvr.nl

De positie van stedenbouwkundige is in de afgelopen decennia meegedeind op de maatschappelijke ontwikkelingen. In de jaren zeventig was het vak sterk ingebed in de overheid. Het was de periode van maakbaarheid: via (ondermeer) stedenbouw, wonen en bouwen een betere maatschappij creëren. In deze vooruitgangsgedachte waren volkshuisvesting en stedenbouw twee handen op één buik. De legitiematie van de stedenbouwkundige stond buiten kijf. Deze twee-eenheid raakte in de jaren tachtig ontvlecht. In het vacuüm van de terugtrekkende overheid, dienden zich bovendien allerlei nieuwe private partijen aan. Om hun belangen vorm te geven en te verdedigen, gingen zij stedenbouwkundigen inhuren. De van oudsher vanzelfsprekende rol als integrator of regisseur in de maatschappelijke ruimte boette aan waarde in; hij werd vooral een intermediair tussen publiek en privaas. Een bindende kracht, dat wel, maar dat maakt hem ook inwisselbaar voor, ja vul het maar in, al die andere professionals in de wereld van ruimtelijk ordening en architectuur.

Sturend ontwerp

Wie en wat is de stedenbouwkundige als hij eens kritisch in de spiegel kijkt? Hij houdt zich nog steeds letterlijk bezig met bouwen van en aan steden, dan wel delen van steden, zoals wijken en centra, en de infrastructurele ruimte eromheen. De laatste tijd wordt steeds vaker gesproken over 'netwerksteden', waarmee wordt aangegeven dat de complexiteit van de stedelijke processen vergroot en de validiteit van plannen steeds minder voorspelbaar en toetsbaar wordt. Omdat:

- stedelijke processen geen lokale aanleiding/plek meer hebben;
- de gevoeligheid netwerken waarin de stad zich bevindt toegenomen is;
- de snelheid/veranderlijkheid van de maatschappij toeneemt onder invloed van globalisering.

Het is nu zaak om te zoeken naar nieuwe methodieken (en schaalniveaus) waarop het stedenbouwkundig ontwerp kan sturen aan de ontwikkeling van de stad. Het juiste moment om de ruimte te verknopen met de niet-ruimtelijke elementen is wanneer de functies in een vorm gegoten worden en interactie (inpassing) in het bestaande stedelijk weefsel bevoeld kan worden. De stedenbouwkundige geeft

dan vorm/plaats aan de programma's die op een plek afkomen. Alhoewel het stedelijk project gezien kan worden als een belangrijk middel om te sturen in stedelijke ontwikkelingen, is het geen doel op zich. De rol van het ontwerp is ook om te sturen op niet-ruimtelijke processen en kaders en kansen te stellen vanuit de bestaande situatie. Het ontwerp moet 'boeien en binden', belangen kunnen reflecteren of relativeren en bovenal kwaliteiten bewaken. Daarom is het van groot belang dat de planontwikkeling gefaseerd plaatsvindt opdat in iedere fase de noodzakelijke discussies met de (vaak wisselende) omgeving kan plaatsvinden om tot gezamenlijke, gedeelde beelden en doelen te komen.

In dat proces zal het bovendien altijd blijven gaan om de 'publieke zaak'; het instrumentarium wordt breed ingezet, waarbij private belangen en algemene, maatschappelijke belangen gewogen worden. De afstemming tussen de verschillende partijen wordt ook wel eens beschreven als 'pragmatische coalitiestedenbouw', waarbij de indruk kan ontstaan dat het stedenbouwkundige ontwerp in dienst staat van het proces. Deze opvatting is onjuist: het bekrachtigt de scheiding tussen proces en inhoud en mede hierdoor wordt de betekenis van het vakgebied uitgekleed. Oneerbiedig gesteld komt het neer op: zet mensen om de tafel, streef naar consensus, en dan komt het plan met de doelstelling er wel achteraan. Maar het is anders, de inhoud staat centraal in een proces. Dat proces gaat de stedenbouwkundige zodanig organiseren dat hij op tijd alle benodigde input heeft en dat door betrokkenheid van partijen het plan de beste kans krijgt om daadwerkelijk gerealiseerd te worden. Het stedenbouwkundig plan kan een concreet ontwerp zijn of een strategische interventie. Zo'n plan wordt ingezet als motor om complexe planvormingsprocessen of ingewikkelde ruimtelijke opgaven te ontwarren en weer in beweging te krijgen. Gedurende het proces worden er vanuit de inhoud steeds andere eisen gesteld aan het plan. Op basis van deze nieuwe input is de stedenbouwkundige constant bezig met het aanscherpen en modificeren van het plan. Het is zijn rol om naar alle partijen toe hetzelfde kader vast te houden waarbinnen inhoud en kwaliteit over-eind blijven staan.

Analyse en scenario's

Dat moge misschien klinken als een open deur, maar dat is het niet:

1 Maquette As Leiden-Katwijk, variant buitenom
zie ook: www.asleidenkatwijk.nl

2 Maquette As Leiden-Katwijk, variant bypass
zie ook: www.asleidenkatwijk.nl

Als de stedenbouwkundige zichzelf niet serieus neemt dan is het niet gek dat opdrachtgevers het niet uitmaakt wie ze in dienst nemen

314

3 Maquette As Leiden-Katwijk,
variant korte vliet
zie ook: www.leidenkatwijk.nl

4 Maquette As Leiden-Katwijk,
variant binnendoor
zie ook: www.leidenkatwijk.nl

de stedenbouwkundige heeft ook een waakhondfunctie. Lange termijn gaat vóór korte termijn, de publieke zaak gaat vóór deelbelangen alléén. De werkwijze brengt per definitie met zich mee dat er wordt gewerkt vanuit analyse. Dat wil zeggen: analyse van de morfologie van de stad, het positioneren in een bredere ruimtelijke context, zónder rekening te houden met bestuurlijke grenzen. En ook: het scannen van culturele, maatschappelijke en economische processen en de kansen en consequenties voor infrastructuur, natuur, milieu en het stedelijk 'weefsel'. Analyse is niet alleen nodig om het gebied als professional zelf in de vingers te krijgen, maar vooral ook om zo goed mogelijk het doel te bereiken: vanuit bestaande structuren verandering teweeg brengen. Bij het achterhalen van de oorsprong van een probleem, vindt een zoektocht plaats naar een (ruimtelijke) sleutel die als katalysator dient om processen vlot te trekken. Het doel is altijd om iets in beweging zetten, dat zo breed mogelijk wordt gedragen. Want ieder plan is er op gericht dat de ruimte óók voor het nageslacht zo bestendig en goed mogelijk wordt ingericht. De stedenbouwkundige levert een bijdrage aan de ontwikkeling van de toekomst van mensen. Daarin moet hij natuurlijk wel bescheiden zijn; je kunt autonome processen sturen, een beetje geleiden, maar meer ook niet. Dat maakt het vak wél belangrijk en mooi.

Regisseur van de stad, spin in het web van belangen, sectoren en partijen en analyticus die de dynamiek doorgrondt en intervenueert met (ruimtelijke) ingrepen. Samenvattend is dat de rol van een meespelende, onafhankelijke scheidsrechter met inhoudelijke deskundigheid. De toegevoegde waarde betekent ook psychologische bagage – en misschien is dat wel nieuw – zoals mensenkennis, *pushing power* en overwicht hebben. Een voorbeeld van een dergelijke aanpak is het ontwerpatelier As Leiden Katwijk waar Hilde Blank opereert als ateliermeester. In dit gebied ligt een zware woningbouw-, werkgelegenheid- en infrastructurele opgave. Er spelen diverse projecten waaronder ontwikkeling van de vliegbasis Valkenburg, het knooppunt Leiden-West, de aanleg van de Rijnlandroute en de RijnGouwewlijn. De projectdrukke en bestuurlijke drukke in het gebied is zo groot dat de besluitvorming over deze opgaven dreigt te vertragen. Het ontwerpatelier is aangewend als werkvorm om samen met deskundigen uit de betrokken gemeenten, hogere overheden en maatschappelijke organisaties keuzes inzichtelijk te maken en de besluitvorming te

versnellen. Meerdere gebiedsateliers zijn georganiseerd rond specifieke gebieden waarvan de 'dynamiek' (ontwikkelingen, kansen en bedreigingen) in kaart is gebracht en er samen geschetst is aan oplossingsrichtingen. Het resultaat van de werksessies is tweeledig, de verantwoordelijkheid van een goed inhoudelijk plan wordt gedeeld met de betrokkenen. Afwegingen en urgentie zijn inzichtelijk gemaakt waardoor het draagvlak is vergroot. Bovendien leveren deze bijeenkomsten een schat aan informatie op voor de ontwerpers. Op basis van deze informatie is de stedenbouwkundige in staat verschillende, integrale scenario's te ontwikkelen die kansen en (on-)mogelijkheden inzichtelijk maken. De ateliermeester is degene die al het materiaal beoordeelt en uiteindelijk de keuze maakt voor de inhoud van de scenario's.

Onderscheidend vermogen

Gezagd door ambacht, vakkennis en ervaring, daar gaat het primair om. Het onderscheidend vermogen van de stedenbouwkundige verstaakt zich naar de volgende stelling: als hij er niet zou zijn, dan zouden steden desintegreren. Deeldoelen domineren dan het grotere geheel, private belangen overwoekeren het algemene, brede belang. Als de stedenbouwkundige zichzelf niet serieus neemt dan is het niet gek dat opdrachtgevers het niet uitmaakt wie ze in dienst nemen. En dan zal het niemand verbazen dat grootstedelijke problematiek niet wordt opgelost, dat de stad weglekt in het Groene Hart en in natuurgebieden en dat economische bedrijvigheid stagneert door infrastructurele congestie. |